

M. Głuszkowski 2015, Typy przełączania kodów w społeczności polskich emigrantów na Syberii - mieszkańców wsi Wierszyna koło Irkucka, w: Bronisław Kodzis, Maria Giej (red.), Słowianie na emigracji. Literatura-kultura-język, Opole-Racibórz: Uniwersytet Opolski, PWSZ w Raciborzu, s. 551-560

Michał Głuszkowski

Toruń, Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Typy przełączania kodów w społeczności polskich emigrantów na Syberii – mieszkańców wsi
Wierszyna koło Irkucka

Types of code-switching in the community of Polish migrants in Siberia – the inhabitants of
the village of Vershina near Irkutsk

Wieś Wierszyna została założona w 1910 r. około 130 km na północ od Irkucka przez grupę osadników z różnych części Małopolski, którzy dobrowolnie zgodzili się wziąć udział w popieranym przez władze carskie programie zasiedlania Syberii. Mimo kilku tysięcy kilometrów dzielących okolice Piotrkowa Trybunalskiego, Końskich, Bochni, Dąbrowy Górniczej czy Kielc od środkowo-wschodniej Syberii, migracja miała charakter wewnętrzny, ponieważ obszary zamieszkiwane przez przesiedleńców również wchodziły w skład Cesarstwa Rosyjskiego. Wyjazd na Syberię był dla wielu polskich chłopów oraz górników z chłopskim rodowodem szansą na poprawę sytuacji życiowej. Osadnicy oprócz zwrotu kosztów podróży, zapomogi finansowej, materiałów budowlanych i ulg podatkowych mogli liczyć na przydział kilkunastohektarowej działki. Na podobnych zasadach na początku XX w. w różne regiony Syberii przesiedlali się również mieszkańcy innych regionów Polski (por. m.in. Bazyłow 1975: 173-174; Kuczyński 2007: 115-116; Петшик 2008: 7-8). W początkowym okresie istnienia Wierszyny wydawało się, że jej mieszkańcom udało się zrealizować o własnych gospodarstwach i spokojnej egzystencji. Za zgodą władz wkrótce po osiedleniu rozpoczęto budowę kościoła rzymskokatolickiego, a w miejscowej szkole nauka odbywała się w języku polskim (Wiśniewska 2000: 107). Wierszynianie mogli utrzymywać kontakty z rodziną i znajomymi, którzy pozostali na ziemiach polskich, chociaż były one ograniczone i polegały przede wszystkim na korespondencji, a odwiedziny miały charakter sporadyczny (Nowicka, Głowacka-Grajper 2003: 65).

Język, którym posługiwali się mieszkańcy Wierszyny, nie był literacką odmianą polszczyzny, lecz mieszaniną gwar z ich rodzinnych wsi, znajdujących się w różnych

częściach Małopolski (Ananiewa 2007: 26-29). Od początku istnienia polskiej wsi koło Irkucka gwara jej mieszkańców była poddana wpływowi języka rosyjskiego, który stopniowo wzrastał od lat 30. XX w., kiedy Wierszynę zaczęto poddawać intensywnej rusyfikacji, która polegała m.in. na kolektywizacji, likwidacji nauczania języka polskiego w wierszyńskiej szkole, zamknięciu kościoła oraz przyłączeniu do miejscowego kołchozu rosyjskiego chutoru. W 1937 r. osadnicy z Polski doświadczyli również radzieckiej rzeczywistości w jej najbardziej brutalnej postaci – kilkudziesięciu mieszkańców wsi zostało oskarżonych o spiskowanie przeciwko władzy sowieckiej, skazanych w sfalszowanym procesie i rozstrzelanych (Szostak 2002: 228; Петшик 2008: 48; Głuszkowski 2009: 68-70).

Język polski w Wierszynie od samego początku funkcjonuje w warunkach wyspowych. W oderwaniu od polskiego kontynentu językowego tamtejsza gwara przyswoiła wiele rosyjskich słów, zwłaszcza w zakresie leksyki technicznej i administracyjnej (por. Paško 2009; Paško-Konecniak 2011a). Hynd Mahdad za Carol Myers-Scotton określa ten typ zapożyczeń jako „kulturowe” (*cultural borrowings*), ponieważ odnoszą się do elementów rzeczywistości poznawanych już po migracji w dziedzinach obsługiwanych przez język inny niż ojczysty, w związku z czym proces zapożyczania służy uzupełnianiu rodzimej leksyki (Mahdad 2014: 13), np. *trudadń'e, səmal'ot, p'ojest, dvuxët'ažny*. W polskiej gwarze wsi Wierszyna obecne są także zapożyczenia określane jako rdzeniowe (*core borrowings*), które odnoszą się do zakresu podstawowej leksyki języka biorcy i polegają na zastępowaniu jej obcymi jednostkami (por. Ibidem), np. *pr'otif, r'ańše, nikt'b, kań'ešna*. Wpływy rosyjskie widoczne są również na płaszczyźnie składniowej, najczęściej w postaci zmian związków rządu, np. pod wpływem ros. *na peke* wierszynianie utworzyli konstrukcję *na rzece Lenie* zamiast pol. *nad rzeką*, a pod wpływem *работать (кем?)* powstają konstrukcje typu *robić kierowcą* zamiast pol. *robić/pracować jako kierowca*.

Najbardziej odporny na zmiany okazał się system fonetyczny wierszyńskiej gwary, który mimo obecności rosyjskich zapożyczeń i kalk zachował wiele cech typowych dla gwar małopolskich, m.in. wymowę *é* po spółgłoskach palatalnych oraz przed sonantami jako *i* – *zimia, nabirać*, przejście ścieśnionego *ǎ* w *o* (szczególnie w pozycji przed *j*) – *nojlepszy*, przejście grupy *kt* w *cht* – *xto*, mazurzenie – *trosecke* lub zanik nosówek – *wiunzac, wyglundoć*. Wspomniane zjawiska zostały zaobserwowane już podczas pierwszych badań stanu języka polskiego w Wierszynie o charakterze rozpoznawczym prowadzonych w latach 80. i 90. XX w. przez Jurija Golcekiego i Wandę Decyk (Гольцекер 1989; 1991; Decyk 1995), na początku XXI w. przez Natalię Ananiewą (Ananiewa 2007) i potwierdzone w

szerzej zakrojonych badaniach zespołowych w 2008 i 2011 r.¹ (zob. m.in. Paśko 2009; Głuszkowski 2012; Umińska 2013).

W wypowiedziach wierszynian obserwujemy także przypadki przełączania kodu. Na zjawisko zmiany języka podczas wypowiedzi badacze kontaktów językowych zwracali uwagę od początku systematycznych badań nad bilingwizmem, jednak o ile sama dwujęzyczność i interferencja stosunkowo szybko doczekały się powszechnie akceptowanej definicji, o tyle przełączanie kodów nastroczało językoznawcom problemów terminologicznych przez kilka dekad. Pierwsze definicje były albo zbyt obszerne, a przez to nieprzydatne w zastosowaniu, albo skupiały się na pragmatycznym aspekcie zmiany języka w ramach wypowiedzi i traktowały to zjawisko jednowymiarowo (por. Głuszkowski 2010: 82-85). Problematiczne jest również jednoznaczne odróżnienie przypadków przełączania kodów od interferencji, rozumianej za Weinreichem jako „odstępstwa od norm” języków znajdujących się w kontakcie powstające na skutek dwujęzyczności ich użytkowników. Włączanie do wypowiedzi w języku L₁ leksyki pochodzącej z języka L₂ (lub zmiana znaczenia jednostek leksykalnych L₁ pod wpływem L₂) z pewnością do takich odstępstw od norm należą. Dokonując próby klasyfikacji wyrazów pochodzenia polskiego w rosyjskiej gwarze staroobrzedowców w Polsce Iryda Grek-Pabisowa wyróżniła wyrazy zasymilowane, kalki oraz wyrazy bez zmiany postaci (Grek-Pabisowa 1999: 224-227). W wyrazach podlegających pełnej asymilacji wszystkie dźwięki, afiksy i końcówki fleksyjne języka źródłowego są zastępowane przez ich odpowiedniki w systemie języka-biorcy, natomiast asymilacja częściowa oznacza, że zamianie ulegają tylko niektóre elementy (Ibidem: 224-226). W ten sposób wyrazy te odbierane są jako część systemu języka-biorcy, zarówno przez badaczy, jak i przez samych użytkowników danego języka. Elementem zintegrowanym są również kalki, które polegają na odtworzeniu w języku-biorcy jednostek leksykalnych, form gramatycznych lub konstrukcji składniowych według wzoru pochodzącego z języka-źródła (por. Polański 2003: 284). Najbardziej dyskusyjnym spośród wymienionych przez I. Grek-Pabisową typów leksyki pochodzenia obcego są wyrazy bez zmiany postaci, w literaturze przedmiotu określane jako wstawki lub zapożyczenia nieadaptowane (por. m.in. Grek-Pabisowa 1999; Paśko-Konecniak 2011b). Ponieważ najczęstszą przyczyną ich powstawania są braki leksykalne w zakresie jednego z języków w danej chwili, a obcojęzyczny element nie ulega późniejszej integracji z systemem języka-

¹ Podczas badań udało się nagrać ok. 70 godz. wypowiedzi 34 mieszkańców Wierszyny oraz przeprowadzić rozmowy nierejestrowane w formie nagrań z kolejnymi 40. osobami, które nie posługiwały się polszczyzną w dostatecznym zakresie lub nie zgodziły się na nagranie.

biorcy, zjawisko to określane jest przez wielu badaczy pojęciem *nonce borrowings*, co można tłumaczyć jako zapożyczenia okazjonalne lub *speech borrowings* – zapożyczenia aktu mowy (Halmari 1997: 167). Istotnym kryterium pozwalającym na rozróżnienie przełączania kodów i zapożyczeń jest włączenie obcego elementu do struktury języka-biorcy: przełączenie kodu polega na zmianie języka wypowiedzi, nawet jeśli ta zmiana obejmuje tylko jedną jednostkę leksykalną, natomiast zapożyczenie – na adaptacji obcych wyrazów (Thomason 2003: 133-134). Tego typu rozważania wiążą się z powrotem do dyskusji o tym, co w języku jest jednostkowe i odnosi się do mowy indywidualnej, a co należy do systemu językowego używanego przez daną społeczność, a w odniesieniu do sytuacji dwujęzycznych, kiedy i w jaki sposób interferencja przechodzi z *parole* do *langue* (por. Zielińska 2013: 60). Również w kontekście omawianej w niniejszym artykule sytuacji językowej potomków polskich osadników na Syberii dla odróżnienia zapożyczeń od przełączania kodu wykorzystane zostaną kryteria zauważalnej adaptacji oraz względnej powtarzalności, czyli co najmniej kilkukrotnego występowania w mowie więcej niż jednego informatora.

Istotne dla metodologii badań zmiany języka podczas wypowiedzi jest dokonane przez Petera Auera na podstawie kryteriów pragmatycznych, strukturalnych i świadomości uczestników konwersacji rozróżnienie przełączania kodów (*code-switching*), mieszania kodów (*code-mixing*) oraz kodu mieszanego (*mixed code, language mixing, mixed variety*). Przełączanie kodów odbywa się pomiędzy odrębnymi zdaniami, zdaniami składowymi w zdaniu złożonym lub frazami w zdaniu prostym, wiążą się ze zmianą tematu lub rozmówcy i są na ogół zauważane przez mówiących, natomiast mieszanie zachodzi wewnątrz prostszych jednostek, nie ma znaczenia funkcjonalnego i ma charakter nieświadomy. Kod mieszany jest natomiast stanem, do którego może doprowadzić nagminne mieszanie i przełączanie kodów (Auer 1999: 309-311; Guerini 2006: 83).

Uzupełnieniem teorii P. Auera jest typologia mieszania kodów autorstwa Pietera Muyskena. Zakłada ona istnienie trzech typów: wtrącającego (*insertional*), alternacyjnego (*alternational*) i kongruentnej leksykalizacji (*congruent lexicalization*), które często mają charakter przechodni i łączą cechy charakterystyczne dwóch z nich (Muysken 2000: 9). Do wtrącającego mieszania kodów dochodzi, kiedy element należący do kodu L₂, zostaje włączony do wypowiedzi w L₁, przy czym wstawiany fragment obcego kodu może składać się z jednego lub większej ilości wyrazów (Ibidem: 4-5). Ten typ ma wiele wspólnego z opisywanymi wcześniej przykładami interferencji leksykalnej, określanymi przez różnych badaczy jako wstawki, zapożyczenia nieadaptowane lub okazjonalne (por. Halmari 1997: 167; Grek-Pabisowa 1999; Paśko-Konecniak 2011b). W wypowiedziach mieszkańców

Wierszyny jest to bardzo częste zjawisko, wynikające z potrzeby uzupełnienia braków leksykalnych, np.

- 1) A jo to nie wim, jak oni przyjechali, to tak i mówili. A tata, ja nie znam. Tate zabrali, r'èpr'ès'irəvəl'i². Mnie było dopiero dziewięć miesięcy.
- 2) Nu, kant'ora, gdzie ludzie tam robili, to nač'alnik'i, nač'alstva. Nač'alstva jak sie..., no to takie małe dumy dawali tym, przedali, a takie dumy brali do, na kant'ora, no, na, s'əsav'et, kant'ora
- 3) Co mnie wlażło w nogę. Ńè'užəl'i kaliką będę. Już pora uchodzić
- 4) Całe życie. D'a, ja całe życie pisał, z dziesiuntygo roku i pisze pr'edis'ov'è swojej książki, żebyście wiedzieli
- 5) To ni mo znacinio. Vo p'ervyx, jo sie gordo tym, że mój [przodek] zimie odkrywoł. Wot lony, pirsze chodoki, chłóre Wierszyny poseciły.
- 6) Trzea było sie zapytuwać, kań'ešna tam, w Polsce tam. Niektóre to sie zapytuwały.

W przykładach 1) i 2) rosyjska leksyka występująca w polskiej wypowiedzi w postaci nieasymilowanej dotyczy realiów związanych z życiem w Związku Radzieckim, dla których siłą rzeczy mieszkańcy Wierszyny nie mogli znać polskich odpowiedników. Taka sama jest również motywacja zapożyczeń adaptowanych, a o ostatecznej integracji niektórych wyrazów do systemu leksykalnego polskiej gwary decydują przede wszystkim takie czynniki, jak rozpowszechnienie wśród członków wspólnoty oraz frekwencja użycia. Według klasyfikacji C. Myers-Scotton, obydwa fragmenty należałoby klasyfikować jako przykłady zapożyczeń kulturowych (por. Mahdad 2014: 13). Kolejne cytowane wypowiedzi w polskiej gwarze zawierają elementy kodu rosyjskiego, które nie poddają się prostemu podziałowi na zapożyczenia kulturowe i rdzeniowe. Rosyjskie wyrazy funkcyjne różnego rodzaju, do których zaliczyć należy partykuły, spójniki, przyimki oraz zwroty i wyrazy o charakterze parentetycznym, często występują bez zmiany postaci w polskich wypowiedziach wierszynian. Wiele z nich to wyrazy jednosylabowe, często nieodmienne, jak np. w przykładzie 4) *d'a*, w których nie ma miejsca na adaptację morfologiczną, a często także na fonetyczną, ale są one powszechnie stosowane w języku danej społeczności i choć nie jest to widoczne w ich postaci, stanowią integralną część języka-biorcy. Dlatego należy je

² Wyrazy rosyjskie (wyróżnione podkreśleniem) zapisywane są w transkrypcji sławistycznej, natomiast polskie przy zastosowaniu zapisu ortograficznego z uwzględnieniem najważniejszych gwarowych cech fonetycznych.

interpretować raczej jako zapożyczenia nieadaptowane niż przypadki wtrącającego przełączania kodu, które z natury rzeczy mają charakter okazjonalny. Drugą grupę wyrazów funkcyjnych bez zmiany postaci stanowią wyrazy kilkusylabowe, do których w cytowanych fragmentach należą *vo p'ěrvyx, kań'ešna, ně'užel'i*. Zarówno wyrazy modalne, jak i zwroty wprowadzające oraz wtrącenia, są używane w bardziej rozbudowanych pod względem składniowym i leksykalnym wypowiedziach, gdzie braki w zakresie polskiej gwary są szczególnie widoczne i nasi informatorzy posilkowali się językiem rosyjskim, w którym przejawiają wyższą kompetencję i są w stanie posługiwać się nim w różnych zakresach stylistycznych.

Istotnym kryterium dla rozróżnienia nieadaptowanych zapożyczeń od zmiany kodu jest również istnienie ekwiwalentu danego wyrazu w języku-biorcy. Jak zauważa Sarah Thomason, przełączanie jest możliwe tylko pomiędzy kodami, które dana osoba zna, natomiast nieznajomość lub częściowa nieznajomość jednego z nich prowadzi do zapożyczeń (Thomason 2003: 133). Ten argument stosunkowo często powtarza się u badaczy bilingwizmu w dużych społecznościach, których członkowie władają dwoma językami na porównywalnym poziomie i był już poddawany krytyce jako niezbyt precyzyjny, zwłaszcza w odniesieniu do niewielkich grup dwujęzycznych, w których obserwowane są wyraźne różnice w sprawności posługiwania się kodem L₁ i L₂ (por. Głuszkowski 2013). Zmiana języka wypowiedzi z powodu niedostatecznych zasobów leksykalnych może mieć charakter jednorazowy i wówczas trudno mówić o faktycznym procesie zapożyczania, a jedynie o zapożyczeniu okazjonalnym, a więc jednej z form przełączania kodów. Kryterium znajomości/nieznajomości ekwiwalentów może natomiast z powodzeniem pełnić funkcję kryterium uzupełniającego: występowanie obcej jednostki leksykalnej w wypowiedziach przedstawicieli danej społeczności w połączeniu z brakiem jej ekwiwalentów w języku-biorcy pozwala na stwierdzenie, że jest to zapożyczenie, nawet jeśli nie jest obserwowana adaptacja fonetyczna i morfologiczna.

W świetle powyższych rozważań teoretycznych, we fragmentach wypowiedzi wierszynian 1) – 6) zapożyczeniami nieadaptowanymi, ze względu na rozpowszechnienie i częstotliwość użycia, a także brak odpowiedników gwarowych są więc słowa *nač'alnik'i, nač'alstva, s'ělsav'et, kant'ora*, natomiast słowo *pr'ėdisl'ov'ė* pojawiło się jedynie u jednego informatora, w związku z czym ma ono charakter okazjonalnego zapożyczenia – wtrącającego przełączania kodu.

Kolejny typ zmiany kodów według P. Muyskena to alternacja, która polega na przejściu od L₁ do L₂, polegającym zarówno na zmianie leksyki, jak i gramatyki wypowiedzi (Muysken 2000: 4-5), np.

- 7) Nie nadaję się do pracy. Jedyne zawiadować robotą mogę, j'a t'olko komand'ir.
- 8) Mój dziadek miał młyn. Gdy zmarł, Buriaci bardzo płakali. Xar'ošyj čělav'ek, nikaqd'a nē atk'azyvəł. Choć dzień, choć noc przyjmie, tak go wspominali.
- 9) A prawnuczka w Narylsku 'učitsa akraβ'at'ik'e, sukcesy ma.
- 10) jak na mnie, jakbym zajechała kaj, tak patrzom, u mnie akcent, ja cysto po rusku nie muv'e, z akcentem, zgadują, zgadujom: kak'oj an'a n'acji, kak'oj an'a n'acji i potem zgadujom, nu, ja że nie skrywałam nacje swojom, a ot una skrywa: Kazil''ickaja L''ida Kazim''irovna, a ty kak'oj n'acji? m'oi d''edy b'yl'i Pal''ak'i. No jo muwie, ja sie Polkom sczytam, a ona sie już nie sczyta

Przykłady 7) i 8) ilustrują przejawy przełączania kodu, ponieważ do zmiany języka dochodzi pomiędzy zdaniem. We fragmencie 9) sytuacja jest bardziej złożona: informator przechodzi z polskiej gwary na język rosyjski w ramach jednego zdania składowego, wewnątrz frazy czasownikowej, co według opisanych na poprzednich stronach kryteriów P. Auera jest przykładem mieszania kodów, natomiast do powrotnej zmiany języka na polski dochodzi na granicy zdań składowych. Ponieważ mieszkańcy przejawiają stosunkowo dużą świadomość językową, starają się utrzymywać podstawowy kod wypowiedzi, w związku z czym zmiana języka wynika głównie z potrzeb uzupełnienia leksyki, czego przejawem są rosyjskie wtrącenia w polskich zdaniach. Alternacja wiąże się z cytatami, spowodowanymi relacjonowaniem sytuacji, w której mówiono po rosyjsku, jak w przykładzie 10) lub pojedynczymi zdaniem i ich fragmentami (przykłady 7-9). Mimo licznych zapożyczeń adaptowanych, nieadaptowanych i wtrąceń, użytkownicy polskiej gwary są świadomi dokonującej się alternacji kodu i jeśli rozmówca pochodzi z Polski, starają się możliwie szybko powrócić do podstawowego języka konwersacji.

Trzeci spośród wyróżnionych przez P. Muyskena typów mieszania kodów wynika z zaistnienia fragmentów wypowiedzi, które należy uznać za wspólne zarówno pod względem leksykalnym, jak i gramatycznym. Kongruencja może dotyczyć zarówno pojedynczych jednostek, które często stają się punktami przełączenia z L₁ na L₂ (*switch points*), ale również całych wypowiedzi, w których ze względu na częstotliwość przełączeń, czy też wtrąceń, a

także podobieństwa systemów gramatycznych, nie jest możliwe określenie kodu bazowego (Muysken 1997: 361-363; 2000: 5).

- 11) To jest zdjincie Polaków, z **polsk'im*i* kər'ěspand'entəm'i³**, które przyjeżdżają do Wierszyny. Wy **v'iz'icé**, jak my wyglundali.
- 12) Tam u siostry widać, były **dv'e fotogr'af'ii**. Wujki ino. Wincy nie było.
- 13) Jo moge być i **bomberem**, jo moge być i **plotnikiem**, jo moge być i **pachariem**, jo moge być / dal'ejće co. U mnie pięndziesiąt sześć **pryszków s samal'ota, z aeropl'ana**. Jo **prygoł** w Wierszynie, jo **prygoł** we wszystkie **'oblaści**.

W wypowiedziach 11) i 12), których podstawowym kodem jest polska gwara, występują przykłady słów kongruentnie leksykalizowanych, np. w połączeniach wyrazowych z *polsk'im*i* kər'ěspand'entəm'i* i *dv'e fotogr'af'iji* występują słowa, które w obydwu językach różnią się na poziomie fonetyki – miejscem akcentu lub stopniem palatalizacji wybranych spółgłosek lub stopniem redukcji samogłosek nieakcentowanych. Podobnie jest ze słowem *v'iz'icé*, które w przytoczonej wypowiedzi ma rosyjskie miejsce akcentu, ale występuje w polskim zdaniu i od polskiego wyrazu różni się jedynie miejscem akcentu. O ostatecznym zakwalifikowaniu danej jednostki leksykalnej do jednego z kodów decyduje na ogół forma gramatyczna odpowiadająca paradygmatom odmiany języka rosyjskiego lub polskiego dialektu, choć ze względu na ich strukturalną bliskość wiele form jest zbieżnych, np. narzędnik l.mn. z *polsk'im*i* kər'ěspand'entəm'i* lub 2 os. l.mn. *Wy v'iz'icé*.

Z kolei w przykładzie 13) dochodzi do przemieszania polskiej i rosyjskiej leksyki oraz form gramatycznych. Zapożyczenia adaptowane *bomberem*, *plotnikiem*, *pachariem*, *pryszków*, *prygoł* występują równolegle z wyrazami rosyjskimi bez zmiany postaci *s samal'ota*, *'oblaści*, *z aeropl'ana*, przy czym przenikają się również obydwa systemy gramatyczne, czego przejawem są adaptacje morfologiczne zapożyczeń lub łączenie polskim przyimka z rosyjskim rzeczownikiem (z *aeropl'ana*). Takie sytuacje są typowe dla tworzenia się kodu mieszanego oraz systemów językowych w stadium hybrydyzacji, ale w wierszyńskiej polszczyźnie należą do rzadkości. Dotychczasowe obserwacje, zwłaszcza w zakresie społecznej dystrybucji obydwu kodów i sfer tematycznych przez nie obsługiwanych, a także wyboru języka w konkretnych sytuacjach komunikacyjnych, każą przypuszczać, że

³ Elementy kongruentnie leksykalizowane zostały wytłuszczone.

zanim dojdzie do powstania kodu mieszanego na bazie polskiego dialektu, zostanie on całkowicie zastąpiony przez język rosyjski, który dla młodszego i średniego pokolenia potomków polskich migrantów jest podstawowym narzędziem komunikacji.

Bibliografia:

- Ananiewa N., 2007, *O polskich gwarach Syberii: projekt badawczy*, „Acta Baltico-Slavica” 31, s. 25-32.
- Auer P., 1999, *From code-switching via language mixing to fused lects: Toward a dynamic typology of bilingual speech*, “The International Journal of Bilingualism” 3/1999, s. 309–332.
- Bazyłow L., 1975, *Syberia*, Warszawa.
- Decyk W., 1995, *Próba opisu polskiej gwary we wsi Wierszyna*, „Poradnik Językowy” z. 8, s. 20-31.
- Głuszkowski M., 2009, *Relacje mieszkańców Wierszyny – polskiej wsi na Syberii z ich dawną ojczyzną*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 13 (2009), s. 67-80.
- Głuszkowski M., 2010, *Typy przełączania kodu w rosyjsko-polskiej dwujęzyczności staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego*, „Slavia Orientalis” 59/1, s. 81-98.
- Głuszkowski M., 2011, *Zmiany sytuacji językowej w Wierszynie koło Irkucka w warunkach dwujęzyczności polsko-rosyjskiej*, „Acta Baltico-Slavica” 35, s. 13-27.
- Głuszkowski M., 2012, *Vershina, a Polish village in Siberia, as a language (dialect) island*, “Zeitschrift für Slawistik” 57(4), s. 427-442.
- Głuszkowski M., 2013, *Idiolektalne zróżnicowanie przełączania kodów w dwujęzyczności staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego*, „Acta Baltico-Slavica” 37, s. 265-275.
- Grek-Pabisowa I., 1999, *Typy zapożyczeń i sposoby przyswajania wyrazów polskich, - Staroobrzędowcy. Szkice z historii, języka, obyczajów*, Iryda Grek Pabisowa, Warszawa, s. 211-227.
- Guerini F., 2006, *Language Alternation Strategies in Multilingual Settings. A Case Study: Ghanaian Immigrants in Northern Italy*, Bern.
- Halmari H., 1997, *Government and codeswitching. Explaining American Finnish*, Amsterdam-Philadelphia.

- Kuczyński A., 2007, *Syberia. 400 lat polskiej diaspory. Zesłania, martyrologia i sukces cywilizacyjny Polaków*, Krzeszowice.
- Mahdad H. (H. Slimane), *Bilingualism and biculturalism: exploring youth language, culture and identity in today's Algeria*, "IMPACT: International Journal of Research in Humanities, Arts and Literature (IMPACT: IJRHAL)" Vol. 2, Issue 2, Feb 2014, s. 11-18.
- Muysken P., 1997, Code-switching processes: alternation, insertion, congruent lexicalization, - *Language choices: conditions, constraints, and consequences*, red. Martin Pütz, Amsterdam-Philadelphia, s. 361-380.
- Muysken P., 2000, *Bilingual speech: a typology of code mixing*, Cambridge.
- Nowicka E., Głowacka-Grajper M., 2003, *Polskość zastygła. Spojrzenie antropologa na Wierszynę*, - *Wierszyna z bliska i z oddali*, red. Ewa Nowicka, Małgorzata Głowacka-Grajper, Warszawa, s. 33-70.
- Wiśniewska A., 2000, *Proces kształtowania się i rozwoju tożsamości etnicznej mieszkańców Wierszyny (Syberia środkowa)*, „Etnografia Polska” t. XLIV, z.1-2/2000, s. 99-114.
- Paško D., 2009, *O kalkach słowotwórczych w polszczyźnie mieszkańców Wierszyny na Syberii*, „Slavia Meridionalis” 9, s. 21-28.
- Paško-Konecniak D., 2011a, *Wpływ języka rosyjskiego na zasób leksykalny polskiej gwary mieszkańców Wierszyny na Syberii*, „Acta Baltico-Slavica” 35, s. 29-36.
- Paško-Konecniak D., 2011b, *Wpływ polszczyzny na zasób leksykalny rosyjskiej gwary staroobrzędowców na Suwalszczyźnie*, Toruń.
- Polański K., 2003, *Kalka językowa (klisza, refleks)*, - *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. Kazimierz Polański, Wrocław: Ossolineum. s. 284
- Szostak J., 2002, *Epitafium pomordowanym przez NKWD mieszkańcom polskiej wsi Wierszyna we Wschodniej Syberii koło Irkucka w 1938 r.*, „Rocznik Historyczny Muzeum Polskiego Ruchu Ludowego” nr 18, s. 221-236.
- Thomason S., 2003, *Language contact*, Edinburgh.
- Umińska A., 2013, *Gwara wsi Wierszyna (Syberia Wschodnia). Pozostałości języka polskiego w płaszczyźnie fonetycznej i leksykalnej*, - *Słowiańskie wyspy językowe i kulturowe*, red. Ewa Nowicka, Michał Głuszkowski, Toruń, s. 27-42.
- Zielińska A., 2013, *Mowa pogranicza. Studium o językach i tożsamościach w regionie lubuskim*, Warszawa.
- Гольцекер Ю. П., 1989, *Из наблюдений над особенностями польского говора села Вершина в Сибири*, - *Interferencje językowe na różnych obszarach Słowiańszczyzny*, red. Stefan Warchoł, Lublin, s. 133-147.

Гольцекер Ю. П., 1991, *Тексты из села Вершина (Иркутская область)*, - *Studia nad polszczyzną kresową*, t. VI, red. Janusz Rieger, Wiczesław Werenicz, Wrocław, s. 209-212.

Петшик В., 2008, *Маленькая Польша в таежной Сибири*, Норильск.

Streszczenie

Wieś Wierszyna w pobliżu Irkucka została założona przez polskich dobrowolnych osadników na początku XX w. Przybysze z różnych regionów Małopolski przynieśli ze sobą polską kulturę, religię rzymsko-katolicką, a także mieszaną gwar małopolskich, która do dziś przetrwała w obcym otoczeniu. Ich polszczyzna zmieniała się pod wpływem języka rosyjskiego i obecnie w ich gwarze jest wiele zapożyczeń i kalk. Szczególnym zjawiskiem, jakie można zaobserwować w mowie wierszynian, jest przełączanie kodów. W zgromadzonym materiale wyróżnione zostały trzy typy przełączania i mieszania kodów: wtrącenia, alternacja i kongruentna leksykalizacja. Autor przedstawia ich przykłady oraz próbuje scharakteryzować przełączanie kodów jako zjawisko lingwistyczne i społeczne.

Summary

Vershina is a village near Irkutsk (Siberia) founded by voluntary Polish settlers in the beginning of the 20th century. People coming from various parts of Little Poland brought with them Polish culture, Roman-Catholic religion and a mixture of Polish dialects which they preserved until now in foreign surroundings. However, their Polish dialect has been evolving under the influence of the Russian language and nowadays there are many borrowings and loan translations (calques) in it. The other phenomenon observed in the speech of the descendants of Polish settlers in Siberia is code-switching. There are three main types of code-switching and code-mixing in the collected material: insertion, alternation and congruent lexicalization. The author names examples of each of the types and tries to give characteristics of the code-switching as a linguistic and social phenomenon.

Słowa kluczowe: Polacy na Syberii, dwujęzyczność, przełączanie kodów, wyspa językowa, mniejszość

Key words: Poles in Siberia, bilingualism, code-switching, language island, minority